

**Image of Bohdan Khmelnytsky
in the Ukrainian Socialist Realism of 1930–1950 years**

The article represents an analysis of the image of Bohdan Khmelnytsky in the literature of Ukrainian Socialist Realism of 1930–1950 years of the twentieth century. The author considered the following writings: «Bohdan Khmelnytsky» (O. Korniiichuk), «Ivan Bohun» (Ya. Kachura), «Naviky razom» («Forever Together», L. Dmyterko), «Pereiaslavska Rada» (N. Rybak). In these works the main devices for depicting the personality of the hetman through the prism of Ukrainian-Russian reunification are also studied.

УДК 821.161.2.09

Аліна Саприкіна (Донецьк)

РЕЦЕПЦІЯ КОЛЬОРУ В ПОЕЗІЇ ГАЛІ МАЗУРЕНКО

Актуалізація кольорів у художньому творі є одним із найпоширеніших виявів взаємодії літератури і живопису, адже колористичні образи викликають у реципієнта зорові враження, потребують візуального прочитання. Проблемі функціонування кольорів у художніх текстах присвячені праці Олександри Дроботун, Тетяни Ковальнової, Олени Кузьміної, Софії Муляр, Лесі Ставицької, Марії Фоки, Лариси Шулінової та ін. Дослідники відзначають значну роль кольору у формуванні індивідуальної художньої картини світу митця (Софія Муляр, Лариса Шулінова), інтерпретують колір як репрезентант культурних цінностей, естетичних уявлень про світ (Олена Кузьміна), акцентують на важливості впливу психологічного типу митця в процесі творення колористичного образу (Тетяна Ковальова), трактують колористику як психосемантичний феномен, що репрезентує особливості психоструктури автора і пов'язаний із глибинною свідомістю людини, архетипами (Олександра Дроботун), розглядають колористичні образи як один із найважливіших засобів генерування живописних ефектів у літературному творі (Марія Фока).

З позицій літературознавства колір необхідно витлумачувати як особливу художню категорію, що несе в собі певне смислове навантаження, співвідноситься з глибинними знаннями, колективним підсвідомим реципієнта, виконує описову, емоційно-експресивну, сугестивну функції, викликає виразні візуальні асоціації. Отже, рецепція кольору спирається на архетипне підґрунтя, актуалізує сукупність фонових знань читача. Колір має психосемантичну природу, оскільки не лише володіє певним значенням або значеннями, але й характеризується емоційно-оцінним забарвленням. Отже, колір є особливим феноменом, наділеним глибинною семантикою та експресивним потенціалом. Дослідники зауважують, що «наявність і специфіка кольорової семантики відображає буття людини у світі, її контраст зі світом, і забезпечує адекватне відображення об'єктивної реальності на різноманітних рівнях репрезентації суб'єкту образу цієї реальності» [18, с. 13]. Сприйняття кольору в літературному творі генерує не безпосередні відчуття, а ті враження, настрої, емоції, які він викликає в автора, героя, реципієнта.

Мета цієї статті — виявлення глибокого функціонально-естетичного навантаження колористичних образів у поезії Галі Мазуренко, розкриття їх полісемантичної природи.

Творча діяльність Галі Мазуренко відзначається паралельною самореалізацією в літературі й живописі, тому колір відіграє важливу роль у формуванні її художньої картини світу, має вагоме смислове навантаження, набуває виразного експресивного забарвлення, репрезентує специфіку емоційно-оцінного осмислення дійсності. За словами відомого художника Поля Сезанна, колір є місцем взаємодії людського мозку з універсумом. Для кожного митця колір є засобом творчого осмислення й репрезентації буття, адже через нього живописець експлікує особливості емоційного сприйняття світу, глибину душевних переживань.

Як художник Галя Мазуренко вмiла тонко відчувати барви й відтінки навколишнього світу, за допомогою широкої колористичної гами відтворювати найтонші нюанси суб'єктивних переживань, настроїв, відчуттів. Колористика поетеси відзначається поліфункціональністю. Як живописець вона оперує багатством барв у зображенні природи, вираженні особливостей внутрішнього стану її ліричної героїні. Поетичні картини Галі Мазуренко вирізняє різнобарвність, неповторна образність, несподівані асоціації, оригінальність: «Бiле небо синіє вгорі, / Переходить у чорну безодню. / По зеленій траві на зорі / Хтось розсипав намисто Господнє. / В кожному спить і поет, і маляр. / Спить у снах, — у кайданах незнаний, / А Рибалка давно розiлляв, / Ніби воду, сонячне сiяво. / Він прозорий, не видно руки, / Жовту рибу витягує з хмари. / І минають роки і роки, / Ніби парусних лодок отари» [5, с. 123]. У цій поезії авторка образно відтворила схід сонця, яскраво й колоритно передала враження від цього явища природи.

Кольорову палітру Галі Мазуренко репрезентують ахроматичні й хроматичні кольори, значення яких може бути як автологічним, так і метафоричним. Конотація того чи іншого кольору детермінується психоемоційною реакцією ліричного суб'єкта на навколишній світ, динамікою внутрішніх переживань. Кожний колір у палітрі Галі Мазуренко наділений широким смисловим потенціалом, що актуалізується в конкретному контексті. Ахроматичні кольори (чорний, білий, сірий), як відомо, не розрізняються за критерієм теплі / холодні, а протиставляються за ступенем світлий / темний. Хроматичні поділяються на теплі (жовтий, оранжевий, червоний та ін.) й холодні (блакитний, синій, фіолетовий тощо). У кольоровій гамі Галі Мазуренко виявляються обидві групи цих кольорів.

З-поміж ахроматичних найбільш частотним у ліриці Галі Мазуренко виявляється чорний колір, що зберігає свою традиційну семантику, виступає ознакою негативних явищ, передає лихі передчуття, виражає пригнічений стан ліричної героїні, асоціюється з темрявою, злом, смертю, потойбічним світом, підкреслює відчуття безвихідного становища, прірви, загубленості, небуття, відтворює трагізм самотнього існування на чужині. Чорним кольором увиразнюється жорстокість навколишньої дійсності, життєвий драматизм, безрадiсне емігрантське життя: «Чом “Енеїду” в час наш чорний, / Коли охоплює всіх жаль і жах, / Ви не згадаєте? А парубок моторний / Еней був, — хлопець, хоч куди козак!» [8, с. 171]. Щоб передати глибину душевних переживань, почуття невимовного болю, викликаного втратою сподівань на повернення до рідного краю, поетеса нерідко вдається до прийому нагнітання цього кольору: «Чорним чорно. Із жертви гном п'є кров...» [8, с. 123]. Іноді цим кольором наділяються абстрактні поняття: «Зараз ніч чорного альтруїзму, / Середньовіччя боїться Єдиного та Його Власности, / І людину вчать забути себе і бути корисним рабом» [12, с. 45]. Поєднання колоратива «чорний» зі словом «альтруїзм» створює своєрідний оксюморон, яким увиразнюється образ епохи Середньовіччя, екстрапольований авторкою на сучасність, яку також, на її думку, вирізняє зомбованість людської особистості, обмеження її духовного розвитку, регресивні тенденції.

Ахроматичний білий символізує переважно чисті, світлі почуття, асоціюється з феноменом сакрального, святістю, непорочністю. В енциклопедії «Українська міфологія» зазначається: «Білий — колір чистоти, невинності, радості. Він пов'язаний з денним світлом, а значить із життям. «Білий світ» символізує усе видиме, осяяне небесним світлом... Це колір ангелів, святих, праведників» [1, с. 472]. Такого значення він набуває і в поезії Галі Мазуренко: «Де білий янгол твій? Чом око стало темне?» [7, с. 47]. Проте, інколи його символіка відзначається своєрідною, не властивою йому конотацією: «Але в залі був протест. Гітара / Починала в стилі Пікасо / І скавчала, і втрачала чари, / І не чули музики часом! / Без мелодії концерт. В шаленім ритмі. / Хаос. Білий одчай. З оплесків ропа» [12, с. 111]. Білий колір тут виражає навіяний зимою відчай, який посилюється сумною мелодією, яку почула лірична героїня.

Значна роль у художній картині світу Галі Мазуренко належить сірому кольору, смислове навантаження якого полягає у вираженні настроїв скорботи, журби, туги за рідним краєм, монотонності емігрантських буднів: «У коловороті ранків, у боротьбі днів, / Серед сірих світанків думаю думи мої. / Так, думаю думу, почуттям живу, / Коли мені сумно, співаю сумну» [5, с. 160]. Сірий колір переважно символізує сумні передчуття, спогади, виражає пригнічений настрій, одноманітність буття.

Як художник Галя Мазуренко прагне розширити свою палітру, віднайти в ній той чи інший колір або відтінок, який би був адекватним актуалізованим у її поезії настроєм. Тому в її віршах виявляється майже весь спектр хроматичних кольорів — як холодних (синій, голубий, блакитний, темно-синій, темно-зелений), так і теплих (жовтий, рожевий, червоний).

Наскрізним у ліриці поетеси є синій колір — «колір небесного простору і моря», що символізує «чесність, добру славу, вірність» [1, с. 473]. В інтерпретації Галі Мазуренко синій колір означає Божу благодать, незвіданий і таємничий небесний світ, далеке марево, виражає надії на світле майбутнє, мрію про бажаний спокій, який хотілося б віднайти на тлі тривожного й драматичного емігрантського буття: «Боже, як зависоко твої сині мости» [5, с. 127]; «У царстві залізного Вія, / Затоптана в полі синім, / Далеко синіє смуга: Слід Істини, Віри й Надії» [8, с. 193]. Іноді за допомогою синього кольору авторка змальовує предмети або явища, інтерпретація яких ускладнюється незвичною образністю: «Качка викачалась у траві і похлюпала по каналу. / Що в її голові? У синій голові?» [10, с. 77]. Загалом естетика синього кольору відображає неоромантичні поривання ліричної героїні, прагнення віднайти спокій і життєву рівновагу, досягти мрії.

Близьким до синього за семантикою виявляється блакитний колір (у поезії авторки синонімічними до нього є голубий і волошковий), який здавна відображав уявлення про щасливе й радісне життя, що протиставлялося сірій буденності. У віршах Галі Мазуренко він також асоціюється з безмежним небесним простором, символізує невловиме марево, недосяжність омріяного ідеалу, нерідко співвідноситься з поняттям морального очищення, Божим провидінням: «Мов зараз бачу храму довгокрилу / Блакитну вись, зорі рожевий жар... / А голос каже. Чи Дніпрова хвиля / Той голос чує? Чи людей він гріє? / Шепнуло: “Ти надійся. Будуть сили! / Надійся, чуєш? В тебе є надія!» [7, с. 13]. Блакитний колір у її поезії постає атрибутом ірреального світу, трансцендентного буття, де відбувається процес реінкарнації людської душі, що відроджується в іншій іпостасі.

У ліриці Галі Мазуренко часто зустрічається зелений колір, що символізує не лише початок весни й оновлення природи, але й відродження життєвих і творчих сил ліричної героїні, асоціюється з молодістю, надією, радісними відчуттями, духовним воскресінням: «Деревам щось не в пору темно-зелені светри. / Нове весняне листя з них видко соромливо, / Нанизане намистом від вранішньої зливи. / І молодість чудова враз у душі прогляне / І квітоньку здоровить ту, що так легко в'яне» [5, с. 55]. Прийомом паралелізму в цій поезії увиразнюється туга за втраченими роками, невідворотність часу, рання весна пробуджує в героїні щемкі спогади про молодість.

Жовтий колір у віршах поетеси набуває властивого йому амбівалентного тлумачення: «З одного боку, це колір Сонця, золота, немовби застиглого сонячного світла. З іншого — це колір опалого листя та зрілого жита, що означає смерть, тобто життя в потойбічному світі» [1, с. 472]. У віршах поетеси жовтий колір найчастіше асоціюється із сонцем як життєдайною силою, джерелом енергії, тепла, світла: «У небі, на виднокрузі палітри святі розтирають жовток / І малюють золоті хмари, щоб хтось відчинив вікно» [5, с. 133]. Утім, у деяких випадках значення цього кольору набуває негативного забарвлення: «Твій світ, Твій край, — сміх повний жовчи, / Глузлива посмішка закрие!» [11, с. 41].

Подвійним трактуванням відзначається й червоний колір, адже він «з одного боку — енергетичний, активний, символізує повноту життя, свободу, урочистість, а з іншого — ворогування, помсту, війну, агресивність» [14, с. 72]. Червоний колір у віршах Галі Мазуренко здебільшого викликає асоціації з кров'ю: «Білеє личко, мов сніг. Ніби кров, / В тебе червоні губи» [5, с. 72]; «На місяці, там що? Вили кинув Каїн в брата? / На сонці чорна пляма, а були червоні, / Червоні, як червона кров Марата» [8, с. 17]. Цей колір стає символом страждання, мук, важких життєвих випробувань, драматичної долі, увиразнює бурхливий потік думок, внутрішній неспокій, дисгармонію: «Коли день засипає і ніч червона, / Як мої мрії, червона! Як божевілля! / Горить і палить, і палить бездонна, / Чорними очима п'є мою душу» [12, с. 81].

Примарність радісних змін, оманливі відчуття символізує рожевий колір: «Рожеве світло сяє над всім світом хижим» [5, с. 37]. Інколи колоратив «рожевий» виявляється складником синестетичного поєднання, надаючи кольорового забарвлення слуховим образам: «А пісні рожеві з того світу гратиме Шевченкова рука» [12, с. 111].

Як талановитий майстер пензля Галя Мазуренко вмiла тонко відчувати кольорову палітру, смислове значення кольорів, що могли на її полотнах протиставлятися або органічно взаємодіяти. Улюбленим прийомом авторки є контрастне змалювання навколишнього світу, що досягається протиставленням білого і чорного кольорів: «Чорні гори. Сонце сіло. / У тумані сплять ялини. / Водограю біле тіло / По камінню б'є в долини» [5, с. 46]. Прихід весни не завжди викликає в ліричній героїні піднесений настрій, він може навіювати тугу за безнадійно втраченими роками, молодістю, символізувати тривожні відчуття, тому в змалюванні цієї пори року інколи домінують темні тони: «Сьогодні ніч весільна. Грайте, сурми! / Зима гуляє у серпанку з снігу. / Учора дівчина спокійна, біла, чиста, / Цей вечір молода, а завтра рано / Не буде вже зими: весною наречеться, / Розвіється від сліз той шлюбний завій, / І буде чорна мати весна / У горах плакати, вмивати снігом / Безпомічне, беззахисне Живес. / Сьогодні ніч весільна. Сніг та небо. / Зима та вітер у танку кохання! / А завтра... будень сірий та тривожний. / Так, вгору чарку повну за сьогодні! / Нехай гуля зима у шлюбному завої!» [5, с. 54]. Змалювання останньої зимової ночі й очікування весни увиразнюється контрастом чорного і білого кольорів. Зима у цій поезії постає у вигляді цнотливої нареченої, яка на ранок має перетворитися на весну, тому білий колір символізує тут чистоту, непорочність, благородність, а чорний — віщує драматичні події.

Антитези білий / чорний, світлий / темний підкреслюють відчуття внутрішнього драматизму, увиразнюють протистояння й боротьбу протилежних первнів у житті самої авторки (радості й смутку, життя й смерті, любові й ненависті): «Тільки б вірити! Світлий, прозорий / Вихор віє на крильця легенькі! / Дай не згинуть в вихорі чорнім / На шляхах, на гадючих, вузеньких!» [7, с. 26].

Специфіку художнього мислення Галі Мазуренко вирізняє прагнення яскраво візуалізувати враження від навколишнього світу, унаочнити глибину душевних переживань за допомогою широкої кольорової гами. Грою різноманітних барв і відтінків поетеса виявляє індивідуальне мистецьке бачення проблеми глибинного взаємозв'язку індивіда з універсумом. Особливу увагу в цьому контексті привертає взаємодія синього та жовтого кольорів у художній палітрі авторки. Посилена увага до цих кольорів зумовлена захопленням картинами відомого живописця Вінсента Ван Гога, за творчістю якого вона навіть захистила дисертацію. Відчутний інтерес у неї викликала «боротьба» синього та жовтого в роботах митця. Домінування цих кольорів виражало глибокий символічний зміст. Жовтий колір, на думку художника, уособлював життя в усіх його виявах, був символом сонячного світла, достиглої пшениці й навіть вселюдської любові. Синій колір за своїм смисловим наповненням був діаметрально протилежний жовтому, викликав мінорний настрій, пов'язувався з поняттями небезпеки, фаталізму, смерті. Співіснування цих двох барв на картинах Вінсента Ван Гога унаочнювало антитетичну сутність існування: боротьбу добра і зла, світла й темряви, життя й смерті.

Поєднання синього й жовтого кольорів у творчості Галі Мазуренко набуває самобутньої інтерпретації. Ці кольори не протиставляються, а доповнюють один одного, увиразнюючи красу навколишнього світу. Жовтий на її вербальних полотнах символізує сонце як джерело світла й життєдайної енергії, а синій пов'язується з безмежним небесним простором. Взаємодія цих кольорів у пейзажній ліриці поетеси — це швидше гармонійне співіснування, ніж різкий контраст: «А колись... З усміхом на вустах, повний, жовтий, / Як жовтий сонях! / Голубив місяць голубі села спросоння!» [8, с. 123]. Увиразнення первозданної краси природи в цій поезії досягається параномастичною конструкцією («голубив місяць голубі села»).

Синій і жовтий кольори виявляються знаковими сутностями віртуалізованого простору, що постає в мареннях ліричної героїні і асоціюються з Україною: «Ранок фіалково-блакитний: / Думка осіння землі... / Ніби прозора молитва, / Ранок засяяв в імлі. / Грюкають мирно колеса, / Потяг, мій потяг летить / Просто, безхитросно, прямо / В соняшну жовтоблакить» [9, с. 14].

Породження колористичного образу у творах поетеси може відбуватися асоціативно, тобто за подібністю до чогось. Через номінацію предмета або явища в уяві читача виникає уявлення про той чи інший колір. Поезія Галі Мазуренко відзначається багатством таких образів. Наприклад, сніг, молоко, лебедине пір'я викликають асоціації з білим кольором, червоний порівнюється з кров'ю, маком, рубіном, образи ночі й вугілля генерують появу чорного кольору, волошка пробуджує асоціації з блакитним кольором, а образи сонця, місяця, кульбаби й вогню співвідносяться з жовтим або золотим (золотавим) кольором. Спостережливе око

художниці фіксує й багатство найрізноманітніших відтінків, змішаних, комбінованих кольорів, а також вияв ступеню їх насиченості, ясності, яскравості: жовтавий, прозоро-синій, срібно-синій, синьо-голубий, срібно-сивий, чорно-срібний, жовто-сивий, сіро-синій, брудно-сірий, синьо-білий, фіалково-блакитний та ін. Окрім цього, Галя Мазуренко є творцем оригінальних індивідуально-авторських колоративів: срібносяйний, снігобілий, золото-гарячий, сніжно-брутальний, жовто-сивий тощо. Авторка вміє передати не лише різнокольорові картини навколишнього світу, але й його безбарвність, відсутність яскравості, виразності: «Надходить день блідий, безкровний, / День, випитий в концептах мисли послідовної» [8, с. 191].

Отже, кольорова палітра Галі Мазуренко відзначається багатством барв і відтінків, демонструє особливості емоційно-експресивного сприйняття навколишньої дійсності, виражає специфіку її художньої картини світу, яку вирізняє відчутне тяжіння до візуалізації, репрезентує синкретизм художнього мислення письменниці, що виявляється в нерозривній єдності поезії й живопису в її творчості. Колористичні образи в ліриці Галі Мазуренко характеризуються багатозначністю, інколи набувають полярної семантики. Важлива роль у дешифруванні семантики того чи іншого кольору належить реципієнту, адже через називання кольору автор апелює до його асоціативного мислення, глибин підсвідомого.

Література:

1. Войтович В. Українська міфологія: Енциклопедія / В. Войтович. — К. : Либідь, 2002. — 664 с.
2. Дроботун О. М. Колористика української прози доби модернізму (на матеріалі новелістики М. Коцюбинського, О. Кобилянської, В. Винниченка) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / О. М. Дроботун. — Кіровоград, 2010. — 20 с.
3. Ковальова Т. В. Лексико-семантичні поля колоративів в українській поезії початку ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. В. Ковальова. — Харків, 1999. — 19 с.
4. Кузьміна О. Б. Поетична семантика концептів «білий»–«чорний» (на матеріалі української лірики першої третини ХХ сторіччя) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. Б. Кузьміна. — Харків, 2005. — 19 с.
5. Мазуренко Г. Вибране / Галя Мазуренко. — К. : Видавництво ім. Олени Теліги, 2002. — 248 с.
6. Мазуренко Г. Зелена ящірка / Галя Мазуренко. — Лондон : Українська Видавнича Спілка в Лондоні, 1971. — 127 с.
7. Мазуренко Г. Ключі : Вибране / Галя Мазуренко. — Лондон : Світання, 1969. — 64 с.
8. Мазуренко Г. Північ на вулиці / Галя Мазуренко. — Лондон : Українська Видавнича Спілка в Лондоні, 1980. — 248 с.
9. Мазуренко Г. Пороги / Галя Мазуренко. — Лондон : Дніпрові пороги, 1960. — 72 с.
10. Мазуренко Г. Скит поетів / Галя Мазуренко. — Лондон : Українська Видавнича Спілка в Лондоні, 1971. — 128 с.
11. Мазуренко Г. Снігоцвіти / Галя Мазуренко. — Прага : Світання, 1941. — 64 с.
12. Мазуренко Г. Три місяці в літері життя / Галя Мазуренко. — Лондон : Українська Видавнича Спілка в Лондоні, 1973. — 179 с.
13. Муляр С. П. Колористична семантика в структурі російського художнього тексту (мова поезії 70–80-х рр. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / С. П. Муляр. — К., 2003. — 18 с.
14. Словник символів / О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко, Г. І. Потапенко та ін. — К. : Народознавство, 1997. — 156 с.
15. Ставицька Л. О. Естетика слова в українській поезії 10–30 рр. ХХ ст. / Л. О. Ставицька. — К. : Правда Ярославичів, 2000. — 156 с.
16. Фока М. Функціонування кольору в поетичних творах Павла Тичини / М. Фока // Українська література в загальноосвітній школі. — 2009. — № 6. — С. 2–7.
17. Шулінова Л. В. Словесна поетика Лесі Українки (поетизація семантики кольору) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Шулінова. — К., 1999. — 20 с.
18. Яньшин П. Психосемантика цвета / П. В. Яньшин. — СПб. : Речь, 2006. — 368 с.

The Reception of Colors in the Poetry by Halia Mazurenko

The article deals with the question of the functions of color in the lyrics by Halia Mazurenko. Attention is focused on the multifunctional nature of color images in her poems and their deep semantic meaning. The research allowed identifying the dominant colors of the author's artistic palette.